

УДК 37.018.26

© Білецька С.А., 2014 р.

<http://orcid.org/0000-0002-8869-0223>

С.А. Білецька

СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ РОДИНИ І ШКОЛИ ЯК УМОВА МОРАЛЬНОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ У ПОЗАКЛАСНІЙ РОБОТІ ШКІЛ ВІДОМСТВА МІНІСТЕРСТВА НАРОДНОЇ ОСВІТИ УКРАЇНИ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТОЛІТТЯ

У статті автор конкретизував нормативне забезпечення і практику спільної діяльності родини дитини і школи як умови морального виховання учнів у позакласній роботі шкіл відомства міністерства народної освіти у другій половині ХІХ століття.

Актуальність історичного аналізу питань морального виховання дітей у позакласній виховній роботі автором визначено потребою ретельного історіографічного вивчення обраної проблеми для розв'язання суперечності між накопиченим педагогічно цінним досвідом і масовою ретрансляцією його в інформаційних джерелах та відсутністю чітких організаційних, методичних рекомендацій щодо проведення такої роботи з метою підвищення рівня моральної вихованості дітей у сучасних загальноосвітніх закладах.

У статті зазначено про те, що для другої половини ХІХ століття характерним був пріоритет ролі батьків у моральному вихованні дітей. Разом із тим, особливість цього періоду полягала у визначенні функціонального призначення виховних впливів на учнів у закладах загальної освіти. Контроль з боку громади здійснювався через спільні родинно-шкільні святкові дійства, приклад якого – «Свято птахів» – описано в цій роботі. Установлено, що взаємодія учасників виховного процесу (учнів, їхніх батьків, учителів) мала забезпечити відповідність церковним канонам прищеплених учням норм моралі, розвинених духовних думок і міркувань, необхідних мінімальних наукових знань, які відповідали конкретному соціальному, матеріальному статусу людини, не викликали в неї морального пригнічення, негативних емоцій невдоволення чи сумнівів. Це розуміння функціонального призначення морального виховання розглядалося як основа збереження суспільного миру і спокою, що унормовано в Циркулярі міністра народної освіти 1851 р., що мав чинність до кінця

1863 р.

Перспективним напрямом подальшої розробки обраної проблеми автор визначив дослідження ролі батьківських клубів і гуртків в організації морального виховання учнів шкіл у позакласній роботі наприкінці XIX – на початку XX століття.

Ключові слова: моральне виховання, школа, родина, позакласна робота, єдність вимог, дитина.

В статті автор конкретизував нормативне забезпечення і практику спільної діяльності сім'ї дитини і школи як умови морального виховання учнів у позакласній роботі шкіл відомства міністерства народної освіти у другій половині XIX століття.

Актуальність історичного аналізу питань морального виховання учнів у позакласній виховній роботі автором визначена потребою ретельного історикографічного вивчення обраної проблеми для розв'язання суперечності між накопченим педагогічно цінним досвідом і масовою ретрансляцією його в інформаційних джерелах і відсутністю чітких організаційних, методичних рекомендацій по проведенню такої роботи з метою підвищення рівня моральної вихованості дітей у сучасних загальноосвітніх закладах.

В статті сказано про те, що для другої половини XIX століття характерним був пріоритет ролі батьків у моральному вихованні дітей. Разом з тим, особливістю цього періоду була визначення функціонального призначення виховних впливів на учнів у закладах загальної освіти. Контроль з боку суспільства здійснювався через загально-сімейно-школьні святкові заходи, зокрема – «Свято птахів» – описано в цій роботі. Встановлено, що взаємодія учасників виховного процесу (учнів, їх батьків, вчителів) мала забезпечити відповідність церковним канонам привитих дітям норм моралі, розвинути духовні думки і розсудок, необхідні мінімальні наукові знання, які відповідали конкретному соціальному, матеріальному статусу людини, не викликали у неї морального тиску, негативних емоцій, незадоволення або сумнівів. Це розуміння функціонального призначення морального виховання розглядалось як основа збереження суспільного світу і спокою, закріпленого в Циркулярі міністра народної освіти 1851, який мав силу до кінця 1863.

Перспективним напрямом подальшої розробки обраної проблеми автор визначив дослідження ролі батьківських клубів і гуртків в організації морального виховання учнів шкіл у позакласній роботі у другій половині XIX – на початку XX століття.

Ключевые слова: моральное воспитание, школа, семья, внеклассная работа, единство требований, ребенок.

The author concretized normative provision and practice of joint activity of the child's family and the school as conditions of moral education of students in extracurricular work of schools of the department of the Ministry of public education in the second half of XIX century.

Relevance of historical analysis of questions of the moral education of students in extracurricular educational work is defined by the author because of the need of comprehensive historiographical study of selected problem to resolve contradictions between pedagogically gained valuable experience and mass relaying it in information sources and because of the absence of clear organizational, methodological recommendations for this work to improve the level of moral education of children in modern educational institutions.

The article says that for the second half of XIX century the priority role of parents in the moral education of children was characteristic. However, a feature of this period was in identifying the functional purpose of educational influences on students in general education institutions. Control of the society was through a common family and school holiday activities, an example of which «Birds holiday» is described in this paper. It is found that the interaction of the participants of the educational process (students, parents, teachers) had to ensure the accordance to the church canons, vaccinated to students moral norms, developed spiritual thoughts and reasoning, necessary minimum of scientific knowledge that meet specific social, material status of a person, did not cause him moral oppression, negative emotions, grievances or concerns. This understanding of the functional purpose of moral education was considered as a base of the preservation of public peace and tranquility, normalized in the Circular of the minister of public education in 1851, which was in force until the end of 1863.

Role of parent clubs and groups in the organization of moral education of school students in extracurricular activity in the late XIX – early XX century is a perspective direction of further development of the chosen problem identified by the author.

***Keywords:** moral education, school, family, extracurricular work, the unity of the requirements, the child.*

Актуальність дослідження. У сучасному суспільстві особлива увага звернена до проблем морального виховання дітей. Сучасна позакласна виховна робота відзначається оновленням змісту і форми. Ці зміни передбачають нове бачення традиційних моральних орієнтирів для сучасної молоді, створення умов для прояву діяльної моральності у співпраці родини учня і школи.

Актуальність історичного аналізу питань морального виховання дітей у позакласній виховній роботі визначено потребою ретельного історіографічного вивчення обраної проблеми для розв'язання суперечності між накопиченим педагогічно цінним досвідом і масовою ретрансляцією його в інформаційних джерелах та відсутністю чітких організаційних, методичних рекомендацій щодо проведення такої роботи з метою підвищення рівня моральної вихованості дітей у сучасних загальноосвітніх закладах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагомий внесок у з'ясування теоретичних засад морального виховання зробили історики загальної освіти Н. Борисенко, М. Євтух. Історичний досвід питань морального виховання представлено фундаментальній праці І. Харламова «Теорія морального виховання».

Важливе значення у дослідженні проблеми морального виховання в позакласній роботі українських шкіл другої половини XIX століття мають праці Л. Ваховського, Н. Гупана, О. Касьян, В. Максимової, В. Мотяшова.

Мета статті. Конкретизувати нормативне забезпечення і практику спільної діяльності родини дитини і школи як умови морального виховання учнів у позакласній роботі шкіл відомства міністерства народної освіти у другій половині XIX століття.

Виклад основного матеріалу. У дослідженні розглянуто родинно-шкільне свято як форму позакласної виховної роботи, яка дають змогу учням шкіл шляхом вільно вибраної творчої, фізкультурної, пошуково-пізнавальної, ігрової діяльності глибоко і різнобічно пізнавати довкілля, розвивати власну моральність, підвищувати рівень особистісної культури.

Засобом морального виховання у позакласній роботі традиційно є переконання, спонукання до діяльності, спільна продуктивна і творча діяльність в позаурочний час. Моральне виховання у позакласній роботі у загальних школах відомства Міністерства народної освіти у другій половині ХІХ століття тісно пов'язувалося з майбутньою професійною діяльністю, формуванням світогляду, моральним вихованням, яке, до речі, утворювали основні форми спілкування і діяльності (художня, декоративно-прикладна, релігійна, громадянська тощо).

Важливим засобом морального виховання учнів у позакласній роботі шкіл відомства Міністерства народної освіти указанного історичного періоду було створення морально насиченого середовища, в якому враховувалися стать дітей, вікові особливості (вони впливають на формування моральної свідомості особистості), соціальна політика (накладає відбиток на формування особистості). Особлива увага у цьому аспекті зверталася на єдність вимог до моральної вихованості в родині і в школі.

Основним середовищем морального виховання дітей традиційно вважалася сім'я. «Щире благочестя батька і матері, – зазначено в документі, – благонадійно здійснювана ними молитва, їх терпляча покірливість волі Божій в тяжких випробуваннях життя, любов до праці, турбота про менших – все це передається сприятливому серцю дитини в добрій християнській сім'ї, котрій святий апостол Павло дав символічну назву «домашньої церкви» [1]. Адже школа приймає дітей у найсприятливіший час їх морального зростання, коли, з одного боку, серце їх зберігає ще вразливість дитинства, з іншого – в учнів розвиваються розумові здібності.

Бажання батьків надати своїм дітям освіту іноді підпорядковувалося і певним внутрішнім парафіяльним обставинам. Так, один із вчителів народного училища зазначав, що у великий піст священник на сповіді екзаменував прихожан у знанні найважливіших молитов. Тих, хто їх не знав, він відправляв до школи і лише тоді допускав до сповіді. Тому селяни, щоб запобігти майбутнього сорому, відсилали своїх дітей до школи, де вони, навчившись молитов від законника, могли навчити й інших членів родини [2, с. 412–418].

За тогочасними документальними свідченням [4], прихожани найбільше втішалися, коли бачили, як «... діти їхні читають і співають у церкві, а також вдома у вільний час можуть прочитати щось корисне для душі чи розповісти яку-небудь подію зі Священної Історії, чи повідомити хоча б короткі відомості про предмет віри і християнської моралі». Отже, діти у позакласний час виконували функції помічників священника у справі релігійної освіти і морального виховання прихожан [3, с. 521–528].

У хронології першого етапу у цивільному праві Російської імперії був розділ про «батьківську владу в особистих відносинах» (ст. 164–179 десятого тому Зведення Законів Російської імперії). Зміст цієї влади визначався відповідними правами (ст. 164–171) і обов'язками (ст. 172–176). Причому, поряд з обов'язками батьків (насамперед обов'язки виховувати й освічувати своїх дітей) установлено обов'язок дітей (ст. 177), які повинні виявляти до батьків «повагу, слухняність, покірність і любов». Батьківська влада включала право застосовувати «домашні заходи виправлення» і навіть право батьків помістити дітей у в'язницю «за завзяту непокору батьківській владі, розпусне життя й інші явні пороки» (ст. 165). Діти не мали права

подавати позови на батьків з питань особистої образи або образи (ст. 168). Обсяг батьківських прав згідно з цивільним правом Російської імперії досить великий, а батьківська влада повністю припиняється тільки зі смертю батьків (не обмежуючись віком повноліття дітей) і лише частково обмежуючись вступом у державну службу й одруженням (ст. 179, п. 2 і 3). Однак, як і в інших європейських системах права й на відміну від давньоримського права батьківська влада, природно, не містила «права життя й смерті» (ст. 170) і не зводилася до влади одного батька [1].

Установлено, що права й обов'язки батьків і дітей були врівноваженими. Причому це співвідношення прав і обов'язків і сам дух цього розділу цивільного права узгоджено з відповідними максимами Нового Завіту, насамперед з відомим текстом послання апостола Павла (Еф. 6, 1-4). Також і норми сімейного права є перекладанням у правову форму новозавітних максим (наприклад, статті 106 і 107 десятого тому Зведення законів Російської імперії обов'язки подружжя по суті є парафразом відомого міркування апостола Павла (Еф. 5, 24-25). З іншого боку ці розділи російського цивільного права, як уже сказано, мали традиційний характер і можуть бути прямо зіставлені з відповідними візантійськими й давньоруськими джерелами звичаєвого, цивільного й церковного права [1].

Цей релігійно-цивілізаційний чинник визначав розуміння сутності й зміст «необхідного мінімуму» освіти діяв головним чином через сім'ю й суспільство. У першому пункті 179 документу указано: «Особиста батьківська влада не припиняється, але обмежується ... вступом дітей у громадське училище, начальство якого заступає тоді до роботи по вихованню місце батьків». Цю тезу можна тлумачити як

делегування права: начальство училища одержує від батьків частину батьківської влади, але при цьому батьківське право й обов'язок виховувати і освічувати повністю зберігалися, обмежуючись лише необхідністю узгоджувати свої дії з начальством училища. В 43 ст. зазначено, що «займаючи, однак, місце батьків учителі не повинні почитати себе за самовладних суддів над дітьми й керувати ними по норовливості без усяких зносин з батьками» і, «повідомляючи свою владу вчителям, батьки самі не думають втрачати її, чому розсудливість вимагає того, щоб учитель сукупною працею й порадою з батьками, намагався найкраще виховувати дітей» [1, с. 222]. Крім того згідно статті 173 Зведення Законів «батькам давалося вільне право вибору» – виховувати дітей удома або в громадському закладі.

Релігійне піднесення, творчий літературний супровід відзначали характер тогочасних родинно-шкільних свят, які були чи не єдиною масовою формою морального виховання у позакласній роботі у вказаний історичний період. У ході дослідження віднайдено цікавий матеріал, який може бути ретрансльований у сучасних умовах позакласної виховної роботи шкіл. Так, зі спогадів вихованців 1-ої Харківської чоловічої гімназії довідалися про свято птахів. Директором І. Верніковським (діяльність у 1857–1860 рр.) було ініційовано проведення свята «День птахів» у формі літературно-вокально-музичного ранку за участю дітей, батьків учнів і вчителів. Викладачі словесності разом з кращими учнями («які хотіли вчитися самі») готували святкове привітання у віршованій формі. За незначні кошти із загальної шкільної скарбниці купували кольорові стрічки і ними прикрашали дерева, що росли на території подвір'я гімназії. 26 квітня 1859 р. о 10 год. ранку після святкової церковної служби, урочистої проповіді, на якій були усі

учасники дійства, на подвір'ї гімназії за присутності директора було влаштовано своєрідний мітинг. Свято супроводжувалося святковим читанням фрагментів текстів з релігійної, художньої і науково-популярної літератури і виступом гімназичного хору. Присутні на святі: батьки і родичі гімназистів, члени сімей учителів гімназії. Для них з фонду центрального складу книг і картин було утворено виставку картин і чучел птахів: «Свійські», «Диковинні».

Після виступу директора і гімназичного хору до слова запрошувалися кращі гімназисти, які зачитували фрагменти виконаних навчальних робіт на теми: «Пошук птахами корму взимку», «Яка користь від голубів», «Виведення потомства і чому не можна руйнувати пташині гнізда», «Як боротися з граками» та ін.

Під музичний супровід відбувалася святкова хода усіх учасників родинно-шкільного свята у міський садок. Гімназисти прикріплювали на гілки дерев виготовлені власноруч годівниці і шпаківні, біля дерев розпушували землю, поливали молоді саджанці. Свято завершувалося виступом гімназичного хору [5].

Висновки. Отже, для другої половини ХІХ століття характерним був пріоритет ролі батьків у моральному вихованні дітей. Разом із тим, особливість цього періоду полягала у визначенні функціонального призначення виховних впливів на учнів у закладах загальної освіти. Контроль з боку громади здійснювався через спільні родинно-шкільні святкові дійства, приклад якого – «Свято птахів» – описано в цій роботі. Установлено, що взаємодія учасників виховного процесу (учнів, їхніх батьків, учителів) мала забезпечити відповідність церковним канонам прищеплених учням норм моралі, розвинених духовних думок і міркувань, необхідних мінімальних наукових знань,

які відповідали конкретному соціальному, матеріальному статусу людини, не викликали в неї морального пригнічення, негативних емоцій невдоволення чи сумнівів. Це розуміння функціонального призначення морального виховання розглядалося як основа збереження суспільного миру і спокою, що унормовано в Циркулярі міністра народної освіти 1851 р., який мав чинність до кінця 1863 р.

Перспективним напрямом подальшої розробки обраної проблеми є дослідження ролі батьківських клубів і гуртків в організації морального виховання учнів шкіл у позакласній роботі наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття.

ЛІТЕРАТУРА

1. Свод законов Российской империи, повелением Государя Императора Николая Павловича : Уставы благочиния, Ч. 1 и 2. – Санкт-Петербург, 1832. – 463 с.
2. Из письма учителя народного училища о церковноприходских школах в Каневском, Черкасском и Васильковском уездах // Киевские епархиальные ведомости. Часть неофициальная. – 1884. – № 9. – С. 412–418.
3. Церковно-приходская школа в местечке Мошнах Черкасского уезда // Киевские епархиальные ведомости. Отдел второй. – 1873. – № 18. – С. 521 – 528.
4. Рождественский С. В. Очерки по истории системы народного просвещения в России в XVIII–XIX вв. / Рождественский С. В. – СПб. : Гос. тип., 1912. – Т. 2. – 650 с.
5. Державний архів Харківської області, ф. 265, оп. 1, спр. 53-56, 214 арк.